

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1998 metai

Vilnius 1999

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1998

VILNIUS 1999

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1998

VILNIUS 1999

UDK 947.45
Li 237

Redakcinė komisija

**Vytautas MERKYS (pirm.), Antanas TYLA (pirm. pavaduotojas),
Vacys MILIUS, Gediminas RUDIS, Rita STRAZDŪNAITĖ (sekretorė),
Gintautas ZABIELA**

**Redakcinės komisijos adresas:
Kražių g. 5, 2001 Vilnius**

Išleista Lietuvos istorijos instituto užsakymu

ISSN 0202-3342
ISBN 9986-34-038-1

STRAIPSNIAI IR PRANEŠIMAI

JUSTINA POŠKIENĖ

SENŪJŲ TRAKŲ PILIES, SENOVĖS GYVENVIETĖS IR BENEDIKTINŲ VIENUOLYNŲ BUITINĖ KERAMIKA (XIV A. – XVII A. PIRMOJI PUSĖ)

Senųjų Trakų pilis, senovės gyvenvietė ir buvęs benediktinų vienuolynas archeologų tyrinėti 1994–1997 metais¹. Piliavietės ir senovės gyvenvietės radiniai atskleidžia XIII–XIV a. ribos – XIV a. pab. kunigaikščio pilies ir šalia buvusios gyvenvietės, taip pat XV–XVII a. I pusės benediktinų vienuolyno istoriją². Šio darbo tikslas – aptarti buitinę keramiką, surinktą archeologijos tyrinėjimų metu.

Senųjų Trakų pilies ir senovės gyvenvietės laikotarpio keramiką sudaro per 2500 keramikos fragmentų, iš jų – daugiau kaip 500 indų kaklelių fragmentų, per 200 dugnų fragmentų, šoninės šukės, apie 12 geriau išlikusių indų. Benediktinų vienuolyno laikotarpio keramiką sudaro daugiau kaip 900 keramikos fragmentų, iš jų apie 480 kaklelių fragmentų, per 200 dugnų fragmentų, šoninės šukės. Ši buitinės keramikos kolekcija padeda nustatyti pagrindinius aptariamojo laikotarpio molinių indų tipus, gamybos būdo, formų ir ornamentikos raidą.

Lietuvos metraštyje Senųjų Trakų įkūrimas siejamas su Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu Gediminu³. Istorikų tyrinėjimai parodė, jog jau nuo XIII a. pabaigos Lietuvoje egzistuoja diarchinė valdymo sistema, kai šalia Vilniaus politinio centro yra

---

¹ A. Kuncavičius, Senųjų Trakų piliavietės ir sen. gyvenvietės tyrinėjimai 1994 metais, Vilnius, 1995, *Lietuvos istorijos instituto Archeologijos skyriaus archyvas (toliau – LII ASA)*, b. 2325, 2326; A. Kuncavičius, 1995 m. Senųjų Trakų piliavietės archeologinių tyrimų ataskaita, Vilnius, 1996, *LII ASA*, b. 2571, 2572; A. Kuncavičius, Senųjų Trakų piliavietės 1997 metų archeologiniai tyrinėjimai, Vilnius, 1997, *LII ASA*, b. 2900, 2901.

² Senųjų Trakų benediktinų vienuolynas buvo uždarytas tarp 1831 ir 1844 m. Čia aptariama archeologiškai datuotų kultūrinių sluoksnių keramika.

³ Lietuvos metraštis, *Bychovco kronika*, Vilnius, 1971, p. 72–73.

Trakai⁴. Atskiri politiniai centrai didžiojo kunigaikščio domene galutinai susiformavo Gedimino laikais. Vyteniui valdant iš Vilniaus, Gediminas reziduoja Senuosiuose Trakuose. Senųjų Trakų pilyje, matyt, buvo nuolat gyvenama, čia tuokėsi Kęstutis ir Birutė, gimė ir užaugo Vytautas. Tuo ši pilis išsiskiria iš kitų to laikotarpio mūrinių aptvarinių pilių. Manoma, jog Senųjų Trakų pilį galėjo statyti meistrai iš Livonijos ar Kryžiuočių ordino žemių⁵. Pilis egzistavo neilgai: pastatyta XIII–XIV a. riboje, ji buvo apleista XIV a. pabaigoje, Kęstučiui persikėlus į Naujųjų Trakų pusiasalio pilį⁶. Apie Senųjų Trakų senovės gyvenvietę, buvusią į pietus nuo piliavietės, žinome tik iš archeologinių radinių. Kultūrinis gyvenvietės sluoksnis išliko tik kai kuriose vietose, ūkinėse duobėse. Matyt, čia gyveno pilį aptarnavę amatininkai, kariai (aptikta pentinų, šarvų fragmentų). XV a. pradžioje Vytautas apleistoje Senųjų Trakų pilyje įkūrė benediktinų vienuolyną. Oficialiai visus vienuolyno organizavimo reikalus jis pavedė Tynieco (Lenkija) abatui. 1405 m. liepos 27 d. popiežius Inocentas VII kreipėsi į Lietuvos, Rusijos ir Mozūrijos tikinčiuosius, kad jie Vytauto įsteigtą Senųjų Trakų Marijos apreiškimo Šv. Benedikto vienuolyną remtų, suteikė atlaidus vienuolynui aukojantiems⁷. Bažnyčia ir vienuolynas pastatyti pilies teritorijoje, galbūt panaudojant kai kuriuos pilies pastatus. Bažnyčia buvo gotikinė, tamsi – rytinėje ir vakarinėje sienoje be langų. Šešioliktabasis abatas Tomas Pavlovskis (1597–1615), labiausiai nusipelnęs Senųjų Trakų abatijai, atnaujino apleistą bažnyčią, iškirto rytinėje ir vakarinėje sienoje langus, įrengė koplyčią, padidino senąją zakristiją, panaudodamas jai seną Kęstučio pirtį, įsteigė biblioteką ir padarė daug kitų darbų vienuolynui sustiprinti ir papuošti. Apskritai Senųjų Trakų benediktinai didelių ambicijų neturėjo, o Tynieco abatų nuomone, tariamoji Trakų abatija liko tik nereikšminga rezidencija misijų krašte⁸. Kiek čia gyveno benediktinų, žinių neliko. Jiems padaryti užrašai, palyginti su kitų Vakarų Europos kraštų benediktinų užrašais, buvo kuklūs, todėl didelė benediktinų šeima iš jų negalėjo išgyventi. 1774 m. statistikos duomenimis, čia buvo 10 vienuolių, 1807 m. duomenimis, Senuosiuose Trakuose buvo 11 benediktinų, o kaip nurodyta 1804–1830 m. vizitacijos aktuose, – 17 benediktinų⁹.

1994–1996 m. archeologiškai tyrinėta Senųjų Trakų pilies gynybinės sienos aplinka (aptikti pilies statybos, kiemo, sugriovimo horizontai) bei į pietus nuo piliavietės,

---

⁴ A. B u m b l a u s k a s, Lemtingos Lietuvos istorijos datos: 1341 m., *Aušrinė*, 1990, Nr. 12, p. 39–42; E. G u d a v i č i u s, Kas žuvo prie Bajerburgo?, *Mokslų akademijos darbai, serija A* (toliau – *MADA*), 1984, t. 4, p. 92–100; E. G u d a v i č i u s, Lietuvos valstybės struktūra Gedimino laikais, *Metai*, 1992, Nr. 1, p. 125–129; A. N i k ž e n t a i t i s, Dar kartą apie tai „Kas žuvo prie Bajerburgo?“, *MADA*, 1987, t. 1, p. 31–42.

⁵ A. K u n c e v i č i u s, Senųjų Trakų pilis, *Kultūros barai*, 1996, Nr. 1, p. 74–76.

⁶ Z. I v i n s k i s, Trakų Galvės ežero salos pilis, *Vytauto Didžiojo kultūros muziejaus metraštis*, Kaunas, 1941, p. 140; J. J u r g i n i s, Bendrosios žinios, *Lietuvos pilys*, Vilnius, 1971, p. 95.

⁷ S. M i k u l i o n i s, A. B a l i u l i s, Senieji Trakai – piliavietė ir buvęs benediktinų vienuolynas, *Lietuvos TSR architektūros klausimai*, 1981, t. 7, sąs. 2, p. 13–26; V. G i d ž i ū n a s, *Šv. Benedikto regulos vienuolynai Lietuvoje*, atspaudas iš L.K.M. akademijos metraščio VI t. 1–185 p., Roma, 1985, p. 14–16.

⁸ Ten pat, p. 23, 28–29.

⁹ Ten pat, p. 27.

esančios senovės gyvenvietės kultūrinio sluoksnio likučiai. 1997 m. tyrinėta šiaurinė piliavietės aikštelės dalis, kurioje aptikti benediktinų vienuolyno bei pilies kultūriniai sluoksniai. Pietiniame perkasos gale surastas pilies kiemą rytų–vakarų kryptimi į dvi dalis dalijęs griovys su sudegusios pilies liekanomis. Tyrinėjimų metu surasta XVI a. datuojamos mūrinės krosnies padas, nors neaptikta vienuolyno laikotarpio pastato pėdsakų. Galbūt čia stovėjo koks nors ūkinis medinis vienuolyno statinys.

Visa Senujų Trakų keramika skirstytina į dvi grupes – tai vietinės gamybos, senąsias krašto puodininkystės tradicijas tęsianti „kaimo“ ir naujausius puodininkystės laimėjimus perėmusi vietinė ir atvežtinė „miesto“ keramika¹⁰. Pirmajai grupei priskirtina beveik visa pilies ir senovės gyvenvietės keramika bei didžioji dalis vienuolyno keramikos. Antrąją grupę sudarytų atvežtinė pilies ir senovės gyvenvietės keramika, juodoji, akmens masės, Kelcų ir oksidacinė glazūruota bei neglazūruota naujųjų laikų keramika. Visa ši keramika į Senuosius Trakus pateko iš amatų centrų – miestų, dalis importuota iš užsienio – Vokietijos, Lenkijos.

Kaimo keramika. „Kaimo“ keramika čia vadinama vietinės gamybos, senąsias krašto puodininkystės tradicijas tęsiančių meistrų keramika. Ji taip pat vadinama „piliakalnių tipo“, „gyvenviečių tipo“ (pavadinimas nėra nusistovėjęs), dažniausiai aptariant XII–XIV a. piliakalnių, gyvenviečių, kapinynų radinius. Dažnai naudojamas „žiestosios keramikos“¹¹ pavadinimas nėra tikslus, nes gali būti taikomas skirtingų laikotarpių molinių indų gamybos tradicijoms.

Kaimo keramika sudaro didžiąją visos Senujų Trakų keramikos dalį. Tai beveik visa pilies ir senovės gyvenvietės keramika¹². Kultūrinuose vienuolyno sluoksniuose kaimo keramika sudaro: vienuolyno įsikūrimo pradžia – XVI a. I pusė datuotiuose sluoksniuose apie 70 proc. visos keramikos; nepermaišytuose XVI a. II pusės sluoksniuose per 70 proc. keramikos; XVI a. pabaigos–XVII a. I pusės – mažiau nei 25 proc. keramikos. Viršutiniuose griuvenų sluoksniuose tradicinės kaimo keramikos vėl padaugėja iki 75 proc. Tai gali būti siejama su puodžių amato nykimu XVIII a., platesniu metalo ir stiklo indų naudojimu. Maisto gaminimas atviroje ugnyje naudojant molinius indus išliko kaime.

Aptariamoji keramika tiek XIV a. pradžios, tiek XVII a. pradžios Senuosiuose Trakuose buvo gaminama vienodai: lipdoma ant žiedžiamojo rato ir daugiau ar mažiau apdailinama, apžiedžiama. Atrodo, jog indai dažniausiai buvo gaminami ant ranka sukamo žiedžiamojo rato ar paprasčiausio padėklo. Koją sukamą žiedžiamąjį ratą galėjo naudoti kai kurie vienuolyno laikotarpio puodžiai. Indus dažniausiai formuodavo iš molio juostų (pavyko išmatuoti apie 5 cm pločio juostas) arba volelių (2 cm

¹⁰ „Kaimo“ ir „miesto“ keramika skiriama pagal lenkų archeologą J. Kruppé.

¹¹ I. M u l e v i č i e n ė, Dėl termino „žiedžiamasis ratas“, *MADA*, 1971, t. 2, p. 123–129.

¹² J. P o š k i e n ė, Senujų Trakų XIV a. keramika, *Lietuvos istorijos metraštis*, 1995, Vilnius, 1996, p. 15–28. Skelbtus duomenis apie 1994–1995 m. archeologijos tyrinėjimų Senujų Trakų piliavietėje ir senovės gyvenvietėje metu aptiktą keramiką čia norima papildyti ir patikslinti.

pločio). Gamybos būdą rodo indų dugnai (yra smėlio, grūsto akmens pabarstymo ant žiedžiamojo rato pėdsakų, kojėlės, atsiradusios formuojant indo bazę iš juostų) ir priedugnai (žymūs dugno ir juostų jungimo pėdsakai). Puodų kakleliai formuoti dviem būdais: iš vienos juostos arba prie angos sąsmaukos sulipdyti iš dviejų dalių. Dauguma indų yra sudužę per juostų jungimo vietas. Beveik visų XIV a. indų kruopščiau apžiesta, nudailinta tik viršutinė puodo dalis, iki pilvelio pabaigos. Ištiesai kruopščiai apžiesti indai sudaro nedidelę (iki 10 proc.) XIV a. keramikos dalį – tai puošnūs, gausiai ornamentuoti indai. Lipdytų ir labai menkai apžiestų puodų pilies laikotarpio keramikoje yra apie 10–15 proc. Tuo tarpu XVI–XVII a. kaimo puodžiai maždaug vienodai gamindavo (apžiesdavo arba neapžiesdavo) visą indą. Apie 20 proc. XVI–XVII a. I pusės keramikos yra lipdyta arba labai menkai apžiesta, prastos kokybės (nevienodo storio sienelėmis, prastai išdegta – šukės skyla išilgai).

Tradicinės krašto keramikos molio masė liesinta smėliu, rečiau grūstu akmeniu. Smėlio ir grūsto akmens santykis pilies ir vienuolyno laikotarpio keramikoje yra panašus – ne vien smėliu, bet ir grūstu akmeniu liesinta nuo 50 iki 70 proc. tradicinės keramikos puodų šukių. Kaip rodo geriau išlikę indai, grūsto akmens gausiau buvo dedama formuojant apatinę puodo dalį (dugną, priedugnį), o viršutinė, labiausiai profiliuota, dalis dažnai formuota iš riebesnės molio masės (tai ypač būdinga pilies laikotarpio keramikai). Cheminė pilies ir senovės gyvenvietės keramikos analizė parodė, jog smėlis galėjo būti imamas iš vandens telkinio, o panašios cheminės sudėties kaip Senųjų Trakų keramikos pavyzdžiai yra Grigiškių–Neravų (Trakų r.) telkinio molis. Puodžiai molį iš Neries kranto Neravuose kasė ir XIX a. pabaigoje¹³. Toks molis savaime turėjo nemažai smėlio priemaišų. Tradicinės krašto keramikos indai į vienuolyną pateko iš aplinkinių kaimų. Jų puodžiai molį taip pat kasė netoliese, galbūt iš tų pačių telkinių.

Ornamentuotų puodų fragmentų tiek pilies, tiek vienuolyno laikotarpio keramikoje aptikta panašiai – 40–50 proc. visų šukių. Mėgstamiausias pilies laikotarpio puodžių ornamentas – horizontalios lygiagrečios linijos, įrėžtos smailiu pagaliuku, specialiomis šukutėmis ar neužlyginamos pirštų paliktos apžiedimo vagelės. Linijos kartais dengdavo visą indo paviršių, buvo grupuojamos po kelias. Mėgtas bangelių, zigzago motyvas, rečiau ornamentuota įkartėlėmis, duobutėmis, rečiausiai indai puošti voleliu. Vienuolyno laikotarpio kaimo puodžių skonis išliko beveik toks pats – labiausiai mėgtas horizontalių lygiagrečių linijų motyvas. Vienuolyno laikotarpio meistrai rečiau nei pilies laikotarpio puodžiai naudojo bangelės, zigzago motyvą, tačiau taip puodai puošti visą aptariamąjį laikotarpį. Voleliu puoštų indų aptiktos tik 3 šukės, tačiau šis motyvas taip pat naudotas iki XVII a. I pusės. Vienuolyno laikotarpio meistrai retai keliais motyvais puošė tą patį indą. Ornamentavimo įrankiai visą laikotarpį išliko tokie patys: smailus pagaliukas, specialios šukutės, puodžiaus pirštai. Vienuolyno keramikoje neberasta labai puošnių indų, kokių buvo aptikta pilyje.

---

¹³ Habil. dr. J. Kudirkos surinkta medžiaga, *Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus archyvas*, Žvirgždinių puodų gamybos aprašai, Nr. 193, aprašas Nr. 2.

Gausiai ornamentuotus, tikriausiai specialiai pagal užsakymą gamintus kaimo puodžių indus pakeitė miesto meistrų gaminiai. Pilies laikotarpio keramikoje surasta indų su ženklais dugnuose, o vienuolyno laikotarpio puodžiai indų neženklino.

Tradicinės krašto keramikos indai dažniausiai degti nekontroliuojamoje aplinkoje (tas pats indas būna kelių spalvų – nuo raudonos iki tamsiai pilkos), neaukštoje temperatūroje (šukių lūžyje matomas neperdeges tamsiai pilkas tarpsluoksnis, šukės dažnai skyla išilgai, lengvai lūžta). Degimo temperatūra greičiausiai nebuvo aukštesnė kaip 700–800°C¹⁴. Tokiam išdegimui nereikėjo specialios įrangos, keramika buvo degama nesudėtingos konstrukcijos krosnyse, žemėje iškastose duobėse, duonkepėse krosnyse ir pan.

V. Holubovičius, tyrinėjęs Vilniaus krašto kaimo keramiką, nustatė, jog ir XX a. pradžioje kaimo puodžiai dar naudojo molinių indų gamybos technologijas, žinomas iš archeologinės keramikos tyrinėjimų. Moliniai indai taip pat lipdyti iš juostų, volelių (šalia kitų gamybos būdų) ant ranka arba koja sukamo žiedžio rato. Į molį arba šlyną, kasamą netoliese, kaimo puodžiai dėdavo grūsto akmens, smėlio, žvyro priemaišų. V. Holubovičiaus tyrinėjimų duomenimis, kaimo puodžiai dirbinius puošdavo retai („nes gaila laiko“), kartais mediniu pagaliuku įrėždavo bangele, horizontalias linijas. J. Kudirka nustatė, kad puodus taip pat įrėždavo specialia dantyta lentelė, šukomis ar net eglės spygliais. Dažniausiai puošdavo tiesiomis, banguotomis ar laužytomis linijomis, kartais ant dirbinių paviršiaus būdavo žolių ar šiaudų gniūžčių įbrėžos, likusios apdailinant dirbinį. Indus degdavo nesudėtingos konstrukcijos krosnyse, duonkepėse krosnyse ar tiesiog žemėje iškastose duobėse¹⁵.

Pagrindinis tradicinės keramikos indas – įvairaus dydžio ir paskirties puodas. Pilies laikotarpio meistrai gamino puodus, kurių angos skersmuo nuo 9 iki 22 cm. Panašių dydžių puodus gamino ir vienuolyno laikotarpio puodžiai (angos skersmuo 10–23 cm). Sąlyginai visus puodus galima suskirstyti į mažus (angos skersmuo iki 14 cm), vidutinius (angos skersmuo 15–18 cm), didelius (angos skersmuo 19–22 cm). Ir pilyje, ir vienuolynė dažniausiai naudoti 15–18 cm dydžio angos skersmens puodai. Sugrupuoti tradicinę krašto keramiką pagal formą nėra galimybių, nes bendros puodų formos (aukščio ir maksimalaus skersmens santykis, dugno ir angos skersmens santykis, kt.) nėra aiškios. Formaliai tradicinės krašto keramikos puodai skirstytini į šias grupes (1 pav.)¹⁶:

- puodai stačiais kakleliais. Kaklelių aukštis – vidutiniškai 1–2,5 cm (I grupė).
- puodai išorėn išlenktais kakleliais. Kaklelių aukštis vidutiniškai 1–3,5 cm (II grupė).
- puodai beveik be kaklelių, profiliuota anga. Profiliuotosios dalies aukštis vidutiniškai 0,5–1,5 cm (III grupė).

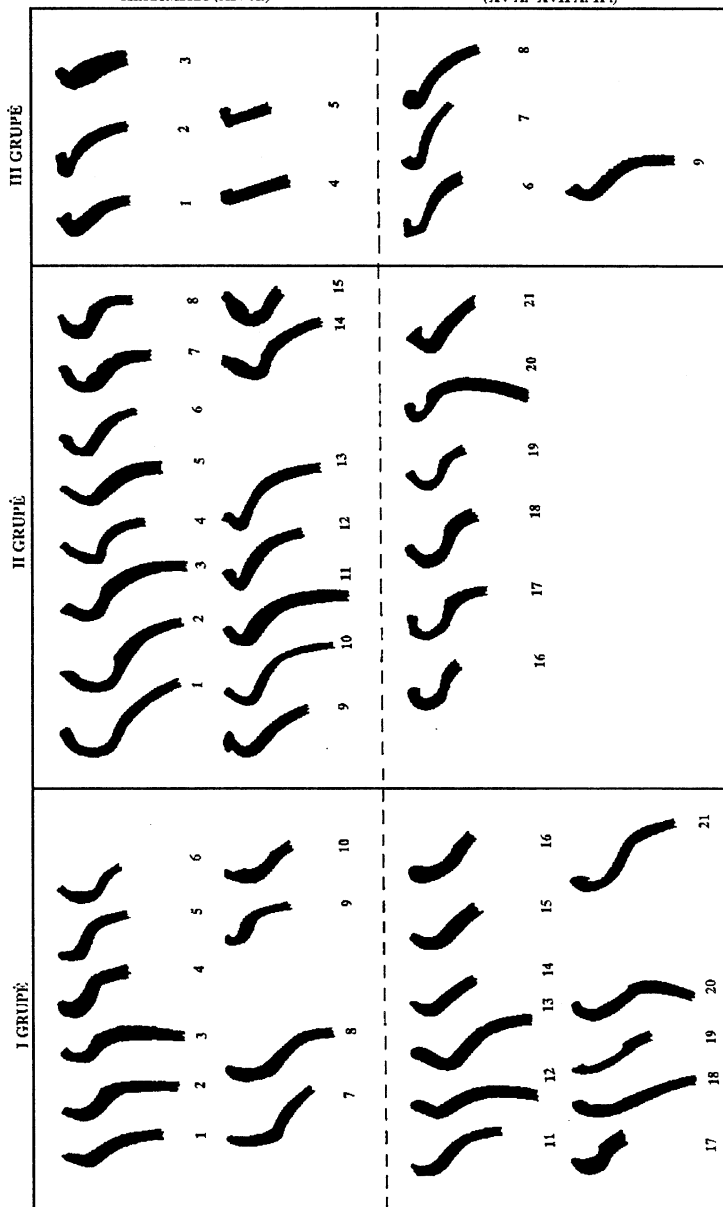
¹⁴ О. Н. Л е в к о, Методика изучения позднесредневековой керамики Витебска, *Древности Белоруссии и Литвы*, Минск, 1982, с. 131.

¹⁵ Wł. H o ł u b o w i c z, *Garncarstwo wejskie zachodnich terenów Białorusi*, Toruń, 1950; J. K u d i r k a, *Lietuvos puodžiai ir puodai*, Vilnius, 1973.

¹⁶ Keramikos piešiniai – A. Kunkulio, fotonuotrauka – K. Vainoro.

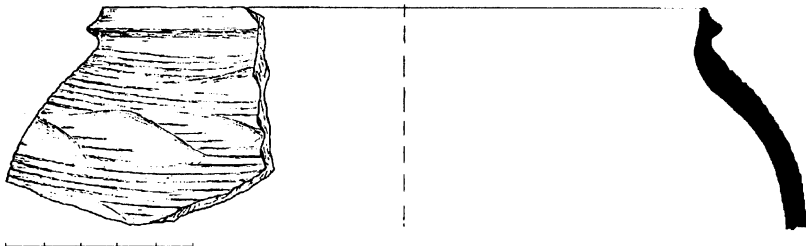
PILIES IR SENOVĖS GYVENVIETĖS
KERAMIKA (XIV A.)

BENEDIKTINŲ VIENLOLYNO KERAMIKA
(XV A.–XVIIA. IP.)

1 pav. Senujų Trakų XIVa.–XVIIa. I pusės kaimo keramika

Gausiausią puodų dalį sudaro įvairiai profiliuoti puodai stačiais ir išorėn išlenktais įvairaus dydžio kakleliais. Kakleliai užbaigti labai įvairiai, kai kurie variantai buvo vienodai mėgstami visą aptariamąjį laikotarpį. Puodai be kaklelių sudaro nedidelę visų puodų dalį (iki 10 proc.). Šio profilio indų rasta viršutiniuose piliavietės sluoksniuose vienuolyne. Tikriausiai jie pradėti naudoti XIV a. pabaigoje ar dar vėliau.

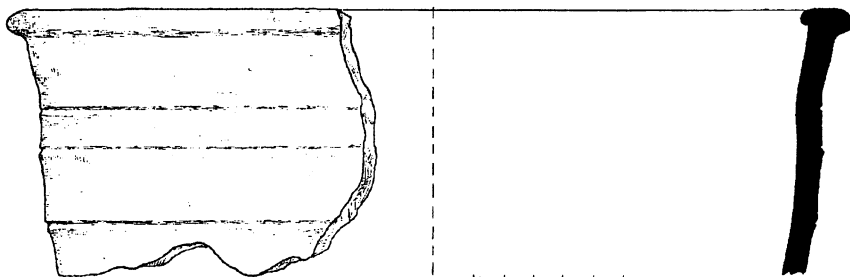

2 pav. Nedidelių miestų amatininkų gaminiai. Puodas, puoštas horizontaliomis lygiagrečiomis linijomis ir plačiomis įkartėlėmis

Tradicinės kaimo keramikos puodų grupėje išsiskiria indai, gaminti pagal miestiečių indų pavyzdį. Dalį jų greičiausiai pagamino nedidelių miestų meistrai plačiau pardavinėti. Pilies laikotarpio keramikoje išsiskiria I/9–10, II/14–15 grupės puodai, kurie greičiausiai buvo gaminti mėgdžiodant tuo metu miestuose naudotus juodosios keramikos puodus. Tokių indų aptikti tik 5 vienetai. Taip pat aptikta puodų, kurie galėtų būti degti redukciniėje aplinkoje, tačiau dar nėra tikroji juodoji keramika. Galbūt žinios apie naujus molinių indų gamybos būdus, formas ir kt. galėjo ateiti kartu su pilį stačiais meistras? XVI–XVII a. datuoti III/9 grupės puodai puošti horizontaliomis lygiagrečiomis linijomis ir plačiomis negilomis įkartėlėmis petelių srityje (2 pav.). Greičiausiai šiuos indus gamino plačiau pardavinėti netoliese buvusių nedidelių miestų (pvz., Trakų) meistrai. XVI a. pabaigos–XVII a. sluoksnyje aptikta gerai oksidacinėje aplinkoje išdegtų šios grupės puodų šukių, liudijančių meistrų darbą. I/21 grupės puodai gaminti pagal juodosios keramikos puodų pavyzdį. Beveik visi šios grupės puodai neornamentuoti, aptiktas tik vienas šio profilio indas, petelių srityje puoštas įkartėlėmis. „Kaimišką“ jų kilmę rodo grūsto akmens priemaišos molio masėje ir išdegimas oksidacinėje aplinkoje (kartais per žemoje temperatūroje, nes šukių lūžyje matyti pilka centrinė dalis). Tačiau šie puodai XVI a. II pusės–XVII a. I pusės vienuolyne sluoksniuose yra kokybiškai pagaminti, kruopščiai apžiesti ir dažniausiai geriau išdegti nei kita kaimo keramika. Matyt, šią keramiką taip pat gamino netoliese buvusių nedidelių miestų amatininkai.

Pilyje ir senovės gyvenvietėje aptikta XIV a. tradicinei krašto keramikai nebūdingų indų: dubenų (3), dubenėlių (1), ašochių (1). Didžiulio voleliu puošto dubens liekanos aptiktos pilies aikštėlę dalijančiame griovyje. Vienuolyne XVI a. sluoksniuose

raista keletas vietinės gamybos dubenų fragmentų, pagamintų pagal juodosios keramikos indų pavyzdžius (3 pav.). Šie indai gaminti iš grūstu akmeniu liesintos molio masės, degti nekontroliuojamoje aplinkoje, puošti tradicinei kaimo keramikai būdingais motyvais: bangelėmis, voleliu, įrėžtomis horizontaliomis linijomis. Tyrinėjant pilį, viršutiniame kultūriniame sluoksnyje aptikta lėkštė, vietinių meistrų pagaminta pagal glazūruotų naujųjų laikų lėkščių pavyzdį. Šis indas čia pateko gerokai vėliau (XIV a.pabaigoje?).

3 pav. Nedidelių miestų amatininkų gaminiai. Dubuo

Pilies laikotarpio keramikoje molinių dangtelių neaptikta, nors nemažai puodų turėjo įlenkimus dangteliui. Matyt, buvo naudojami mediniai dangteliai. Nepastebėta, kad puodai būtų turėję ąseles. Vienuolyno laikotarpio puodžiai gamino molinius puodų dangtelius, tačiau aptiktos tik kelios jų šukės, iš kurių negalima rekonstruoti dangtelių formų. XVI a. pabaiga datuojamame vienuolyno sluoksnyje aptikta viena lipdyta puodo šukė su rankenėle – nesėkmingas miestietišku puodų mėgdžiojimas.

XIV a. puodas turėjo daug paskirčių. Tai maisto gaminimo, laikymo, stalo indas. Dažniausiai virtuvėje naudotus puodus rodo aprūkusi šukių išorė, pridegęs vidus. Daugiau nei 70 proc. pilies laikotarpio keramikos šukių priklausė virtuvės puodams. Virtuvės indams priskirtini vidutinio dydžio, nedideliais kakleliais, profiliuoti pirmame indo trečdalyje (pilvoti) puodai su dangteliais. Tokie indai greitai įkaisdavo, juos buvo patogu statyti į atvirą ugnį. Virtuvės puodų molio masėje gausu priemaišų (jos darydavo indą patvaresnį temperatūrų pokyčiams). Tradiciškai šie puodai buvo puošiami kukliausiai. Puošnesni virimo puodai buvo naudojami ir kaip stalo indai. Aukštais kakleliais, menkliau profiliuoti puodai tikriausiai buvo skirti maistui laikyti, skysčiams į stalą paduoti. Maži stačiais kakleliais puodai, matyt, naudoti gėrimui. Tokie indai tradiciškai gausiau puošiami. Piliavietėje ir senovės gyvenvietėje aptikti dubenys, dubenėliai, ąsočiai buvo skirti maistui laikyti ir į stalą paduoti.

Kaimo meistrai panašių formų puodus, puodynes, dubenis gamino dar XX a. pradžioje¹⁷. V. Holubovičiaus tyrinėjimų duomenimis, Rytų Lietuvos kaimo meistrai negamino puodynų ar ąsočių su ąselėmis, labai retai gamindavo puodo formos indus su ąselėmis. J. Kudirka nurodo, jog ąsočiai į valstiečių buitį galėjo įeiti tik apie XIX a. vidurį¹⁸.

Vienuolyne tradicinės krašto keramikos puodai naudoti maistui gaminti ir laiyti, o stalo indus specialiai įsigydavo amatų centruose – miestuose.

Miesto keramika. Miestai realiai Lietuvoje egzistuoja nuo XIV a. Prekinė amatų gamyba atsirado XIV a. viduryje, o šio amžiaus antrojoje pusėje pinigų apyvarta pasiekė paprastą smulkų gamintoją¹⁹. Kai kurių autorių nuomone, profesionali puodininkystė Vilniuje ėmė formuotis jau XIV a. I pusėje, o XIV a. viduryje jau buvo susiformavęs puodžių amatas. Molinius indus pradėta plačiai pardavinėti (taikomasi prie mados, klientų skonio), dirbtuvėse diegtos to meto puodininkystės technologijos naujovės (koja sukamas žiedžiamasis ratas, molio masės liesinimas smulkiagrūdžiu smėliu), atsirado indų specializacija. Amatų specializaciją liudija aptinkamos šio laikotarpio miestiečių amatininkų dirbtuvės²⁰.

Miesto keramiką, aptiktą Senuosiuose Trakuose, sudaro juodoji (redukcinė) keramika, akmens masės keramika, Kelcų (baltoji) keramika, oksidacinė glazūruota ir neglazūruota naujųjų laikų keramika. Miesto keramika kultūrinuose Senujų Trakų vienuolyno sluoksniuose sudaro: vienuolyno įsikūrimo pradžia XVI a. I puse datuotiniuose kultūrinuose sluoksniuose juodosios keramikos aptikta daugiau nei 30 proc., surastas akmens masės ąsočio fragmentas; nepermaišytuose sluoksniuose, datuotiniuose XVI a. II puse, juodoji keramika sudaro 20 proc., naujųjų laikų keramika sudaro apie 5 proc., surasta 1 akmens masės indo šukė; sluoksniuose, datuotiniuose XVI a. pabaiga – XVII a. I puse, juodoji keramika – apie 17 proc., naujųjų laikų ir Kelcų keramika – per 60 proc. indų, aptikta 1 akmens masės indo šukė. Viršutiniuose griuvenų sluoksniuose rasta beveik 15 proc. juodosios keramikos ir 17 proc. naujųjų laikų keramikos, dvi akmens masės indo šukės. Balto molio indai, aptikti senovės gyvenvietėje, taip pat priskirtini miesto keramikai. Visi šie radiniai į Senuosius Trakus pateko iš to meto Lietuvos ir užsienio amatų centrų – miestų.

XIII–XIV a. stambiuosiuose feodaliniuose centruose aptinkama reprezentacijai skirtų indų (pvz., Kernavėje surasta Artimųjų Rytų stiklo taurių, glazūruotos

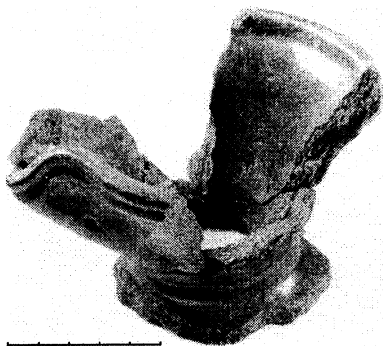
---

¹⁷ Wł. Hołubowicz, *Garncarstwo wejskie zachodnich terenów Białorusi*, p. 185–199; J. Kudirka, min. veik., p. 62–66.

¹⁸ J. Kudirka, min. veik., p. 70.

¹⁹ E. Gudavičius, *Miestų atsiradimas Lietuvoje*, Vilnius, 1991; A. Tautavičius, Kada susidarė sąlygos Lietuvoje miestams atsirasti?, *Lietuvos TSR architektūros klausimai*, 1977, t. 5, sąs. 4, p. 19–30.

²⁰ G. Vaitkevičius, Vilniaus miesto infrastruktūros susiformavimas (archeometrijos duomenimis), *Vilniaus savivaldai 610 metų*, mokslinės konferencijos pranešimų tezės, Vilnius, 1997, p. 1; S. Sarcevičius, 1996 m. Vilniuje, Subačiaus gt. Nr. 11, vykdytų archeologinių tyrimų (ūkinės duobės praparavimo) ataskaita, Vilnius, 1996, *LII ASA*, b. 2591.

4 pav. Balto molio ašočio fragmentas

keramikos)²¹. Senuosiuose Trakuose taip pat aptiktos kelios glazūruotos balto molio keramikos šukės. Vienas retesnių radinių – balto molio žaliai glazūruoto ašočio kaklelis, surastas senovės ūkinėje gyvenvietės duobėje (4 pav.). Ašočio anga 10 cm, sienelių storis 1 cm, kaklelio perėjimo į petelius vietoje indas labai išmaugtas (likusi poros centimetrų dydžio anga). Ašočio pakraštėlis puoštas grioveliumi, peteliai – šukutėmis įrėžtomis horizontaliomis lygiagrečiomis linijomis. Indo išorė glazūruota žalia neperšviečiama glazūra. Ašotis turėjo apvalią ašelę. Kaklelio perėjimo į petelius vieta yra tarsi užmaskuota voleliu, o tai būdinga metaliniams bizantiškiems indams (tokiuose induose volelis paslepia kaklelio ir bazės jungimo siūlę). Forma, molio mase, glazūra ir ornamentu Senuosiuose Trakuose aptiktas ašotis yra artimas Rusijoje (pvz., Kijevo srityje Liubeče) XI–XIII a. gamintiems indams²². Yra žinoma apie aktyvią didžiojo kunigaikščio Gedimino rytų politiką, žygius į Kijevo Rusios žemes²³. Gal taip į Senuosius Trakus pateko ir balto molio glazūruoti indai? Įdomu tai, kad piliavietėje aptikto vietinio darbo ašočio²⁴ liekanos liudija, jog vietiniai meistrai dar nemokėjo pagaminti tinkamų indų skysčiams laikyti (dėl gausių grūsto akmens priemaišų, prasto išdegimo nekontroliuojamoje aplinkoje ašotis negalėjo išlaikyti skysčio ilgesnį laiką), tačiau stengėsi sekti to meto madas.

Juodoji (redukcinė) keramika Europoje – vėlyvųjų viduramžių puodžių pasiekimas. Vėlyvųjų viduramžių puodžiai indus degdavo dviem būdais: redukcinėje (deguoniui neprieinant) ir oksidacinėje (deguoniui laisvai prieinant) atmosferoje. Redukcinėje atmosferoje išdegti indai įgaudavo būdingą spalvą nuo šviesiai pilkos iki juodos. Ją suteikia redukuotoji geležis, anglies ir suodžių dalelės, kurios užpildo sienelių poras. Dėl to indas tampa nelaidus skysčiams. Redukcinį degimo būdą vėliau pakeitė glazūruoti indai. Šis keramikos degimo būdas šiaurinėje Vakarų Europos dalyje miesto amatininkų imtas taikyti XIII a. II pusėje, o jo išplitimas dažnai siejamas su amatininkų migracija. (Pvz., Lenkijoje redukcinės keramikos plitimas siejamas su gyventojų iš šiaurinių Vokietijos žemių migracija į Lenkijos miestus.) Juodosios keramikos

²¹ A. L u c h t a n a s, Aukuro kalno piliakalnio Kernavėje 1992 metų tyrinėjimų ataskaita, Vilnius, 1993, *LII ASA*, b. 2032.

²² Т. И. М а к а р о в а, *Поливная керамика в Древней Руси*, Москва, 1972; Т. И. М а к а р о в а, *Поливная посуда. Из истории керамического импорта в производстве Древней Руси, Свод археологических источников*, вып. EI–38, Москва, 1967.

²³ A. N i k ž e n t a i t i s, *Gediminas*, Vilnius, 1989, p. 68–89.

²⁴ J. P o š k i c n ė, *Senųjų Trakų XIV a. keramika*, p. 18.

indai gaminti juostiniu būdu (panašiai kaip didžioji dalis tradicinės krašto keramikos), tačiau jau naudotas koja sukamas žiedžiamasis ratas. Meistras galėjo greičiau dirbti, gaminti kokybiškesnius indus. Pasikeitė molio masės sudėtis: molis liesintas smulkiagrūdžiu smėliu, molio masė tapo plastiškesnė. Juodosios keramikos indai gerai apžiesti, plonesnėmis sienelėmis, išdegti aukštesnėje temperatūroje (vidutiniškai 900–950°C) nei tradicinė krašto keramika. Šiai keramikai išdegti buvo reikalingos specialios degimo krosnys, kuriose būtų galima sukurti ir pakankamai ilgai išlaikyti redukcinę degimo atmosferą. Tradicinei krašto keramikai būdingomis bangelėmis, įkartėlėmis, voleliais, įrėžtomis horizontaliomis lygiagrečiomis linijomis juodoji keramika nebepuošta. Jai puošti buvo gaminami specialūs įrankiai: šampeliai, rateliai (įspausdavo vientisą ornamentą, dažniausiai tinklelį). Stalo keramiką mėgta gludinti iki blizgesio (tokie indai geriau laikydavo skysčius). Juodosios keramikos stalo indai puošti gausiau, o puodų paviršių dažniausiai dengia tik apžiedimo vagelės. Juodoji keramika nuo tradicinės krašto keramikos skiriasi indų rūšių įvairove (virtuvėje naudoti puodai, dubenys, keptuvės, įvairūs stalo indai: dubenėliai, ąsočiai, gėrimo indeliai ir kt.), tačiau indų formos yra daug vienodesnės, standartinės. Naujos stalo serviravimo tradicijos (pereita nuo valgymo iš vieno puodo prie individualių indų) beveik nepakitusios išliko iki šių dienų. Visas šias naujoves pirmiausia perėmė profesionalūs amatininkai, gaminę indus miestiečių rinkai²⁵.

Didžiausia juodosios keramikos dalis, aptikta Senuosiuose Trakuose, – stalo indai (ąsočiai, kai kurie dubenėliai, dubenys, bokalai), virtuvėje naudoti dubenys, puodai. Juodosios keramikos indų aptikta ir XVII a. pradžios kultūriniuose sluoksniuose kartu su glazūruota keramika. Šios rūšies indai vienuolyne naudoti gana ilgą laiką.

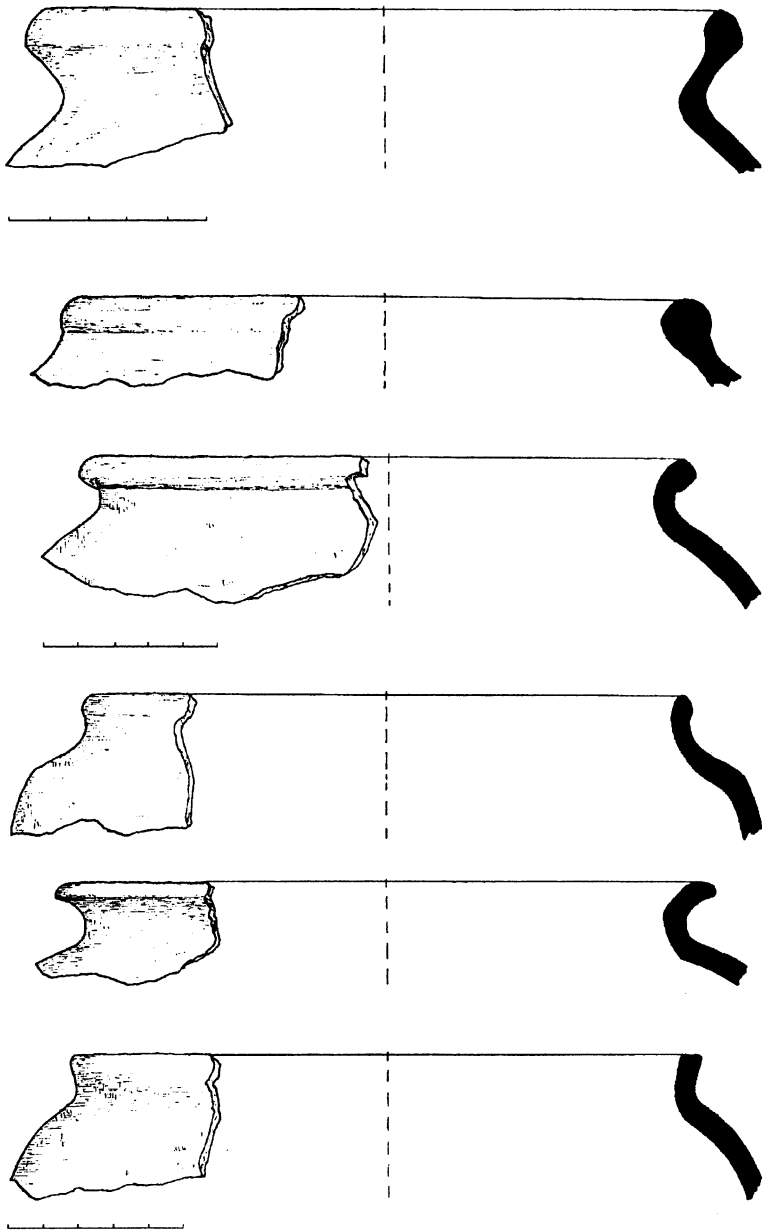
Senuosiuose Trakuose aptikti juodosios keramikos indai gaminti juodajai keramikai būdinga technologija, yra vienodos, geros kokybės. Žiedimą ant koja sukamo žiedžiamąjo rato rodo juodosios keramikos indų dugnai: daugelyje matyti ryškios pjovimo nuo žiedžiamąjo rato žymės, nebėra kojelių, pabarstymo ant žiedžiamąjo rato žymių. Visi indai gerai išdegti, šukė vientisos spalvos, nuo šviesiai pilkos iki juodos. Dalis juodosios keramikos į Senuosius Trakus galėjo patekti iš Vokietijos²⁶, tačiau kai kurie indai galėjo būti pagaminti vietinių meistrų – aptikta pora puodų šukių, puoštų juodajai keramikai nebūdingomis įkartėlėmis, bangele.

Iš viso Senuosiuose Trakuose surasta daugiau kaip 200 juodosios keramikos indų fragmentų, iš jų per 70 dubenų, 40 ąsočių, 1 bokalo šukių. Kiti fragmentai greičiausiai priklauso puodams. Nė vienas juodosios keramikos indas visas neišliko, todėl aptarsime tik pagrindinius bruožus.

---

²⁵ Ł. K o c i s z e w s k i, J. K r u p p é, *Badania fizykochemiczne ceramiki warszawskiej XIV–XVII wieku*, Wrocław, 1973; J. K r u p p é, *Garncarstwo późnośredniowieczne w Polsce*, Wrocław, 1981, p. 83–119; W. D z i e d u s z y c k i, *Garncarstwo polskie u progu późnego średniowiecza*. Tradycje. Adaptacja nowych wzorów. Uwarunkowania społeczno-kulturowe, *Archeologia Historica Polona*, Toruń, 1997, p. 151–161.

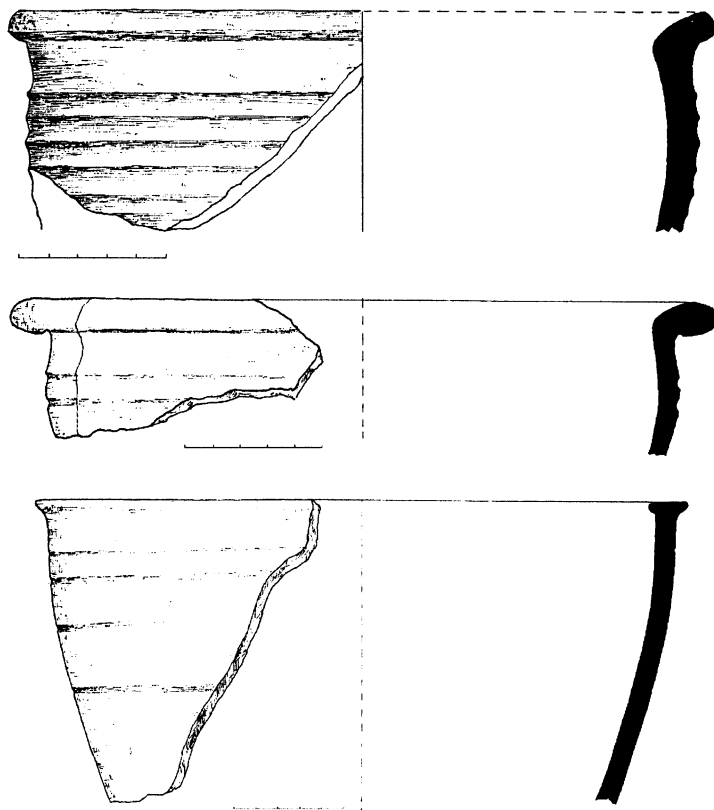
²⁶ Prof. habil. dr. J.Kruppé žodinė informacija.

5 pav. Juodosios keramikos puodai

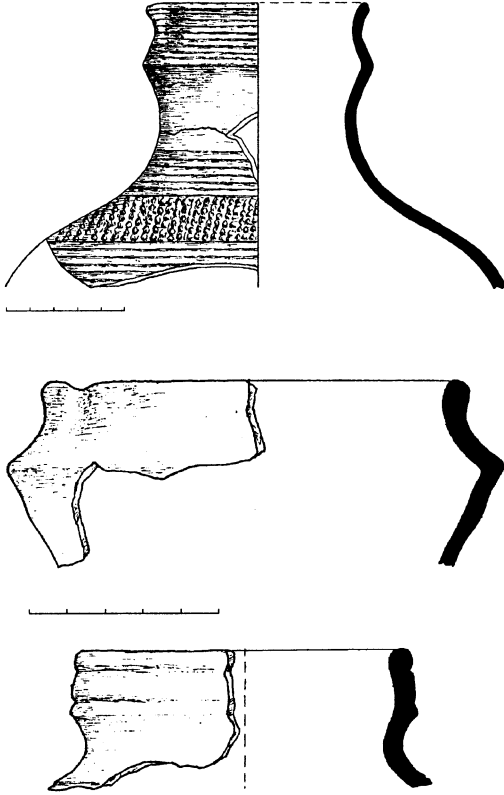
Virimo puodai, sprendžiant iš išlikusių kaklelių, buvo vidutiniai ir dideli. Mažiausias angos skersmuo (1 vnt.) 12 cm. Daugiausia aptikta puodų, kurių angos skersmuo 14–17 cm, trys puodų fragmentai – 17–19 cm dydžio anga. Kadangi juodosios keramikos puodų pakraštėlių yra išlikusių nedaug (apie 20 fragmentų), todėl sunku nustatyti vieno ar kito puodų profiliavimo būdo paplitimą (5 pav.). Senuosiuose Trakuose aptikti puodų profiliai atitinka juodajai keramikai būdingą profiliavimą (pvz., Varšuvos radiniai)²⁷.

6 pav. Juodosios keramikos dubenys

²⁷ J. K r u p p é, *Studia nad ceramiką XIV wieku ze starego miasta w Warszawie*, Wrocław etc. 1961, p. 16.

Dubenys sudaro didžiausią juodosios keramikos dalį. Aptikta mažų (20–22 cm), vidutinių (22–25 cm) ir didelių (25–26 cm ir daugiau) dydžio dubenų. Visi aptikti indai šiek tiek lenktomis sienelėmis, kai kurie turėjo plačias rankenėles. Dubenys dažniausiai puošti horizontaliomis lygiagrečiomis linijomis (6 pav.). Dalis dubenų (dideli ir vidutinio dydžio) buvo naudojami virtuvėje maisto produktams trinti (pvz., aguonomis; panašių

7 pav. Juodosios keramikos ąsočiai

formų aguonmalės žinomos etnografinėje medžiagoje ir naudojamos iki šių dienų), nes daugelio dubenų viduje tarp dugno ir sienelės galima pastebėti ištrintą šviesesnę ruožą. Tokių dubenų dugno ir priedugnio molio masėje pridėta grūsto akmens priemaišų, o jų sienelės liesintos smulkiagrūdžiu smėliu. Didesni dubenys naudoti mėšai, žuviai, duonai, skystam maistui į stalą paduoti. Dideli dubenys naudoti ir kaip prausimosi indai. Vidutiniai dubenys buvo naudojami kaip lėkštės, nedideli dubenys – gėrimui. Įdomu, jog vidutinio dydžio dubenys buvo naudojami kaip puodų dangteliai²⁸. Kai kurių tyrinėtojų nuomone, dubenys buvo reikalingi specialiems kalėdiniams, velykiniams patiekalams gaminti²⁹.

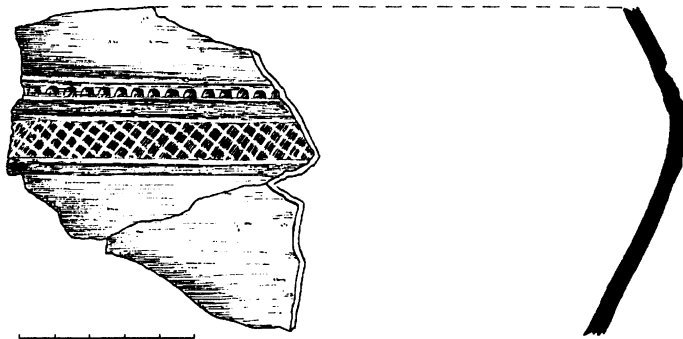
Gana gausiai rasta ąsočių liekanų, tačiau sveikesnių indų aptikti nepavyko. ąsočių angos buvo 9–12 cm skersmens, kakleliai profiliuoti dviem būdais, būdingais juodosios keramikos ąsočių profiliavimui (7 pav.)³⁰. Vienuolyne naudoti puošnūs stalo indai, ornamentuoti

²⁸ K. Sułkowska-Tuszyńska, *Technologia, asortyment i funkcja średniowiecznych naczyń ceramicznych używanych w klasztorze norbertanek w Strelnie, woj. Bydgoskie, Garncarstwo i kaflarstwo na ziemiach polskich od późnego średniowiecza do czasów współczesnych*, Materiały z konferencji, Rzeszów, 21–23 IX 1993, Rzeszów, 1994, p. 135.

²⁹ J. Kruppé, *Garncarstwo Warszawskie w wiekach XIV i XV*, Wrocław etc., 1967, p. 174–177.

³⁰ J. Kruppé, *Studia nad ceramiką XIV wieku ze starego miasta w Warszawie*, p. 50.

rateliu (8 pav.), horizontaliomis lygiagrečiomis linijomis, kruopščiai nugludinti. Aptikta šoninių šukių, kurios rodo, jog ąsočiai buvo puošiami ir gludintais rombais. Maži, vidutinio dydžio ąsotėliai buvo naudojami skysčiams gerti, dideli – jiems laikyti. ąsočiai taip

8 pav. Juodosios keramikos ąsočio ornamento pavyzdys

pat galėjo būti naudojami vandeniui ar kitiems skysčiams šildyti, juose net buvo verdamą sriuba³¹. Senųjų Trakų vienuolyno ąsočių šukės neturėjo jokių buvimo ugnyje pėdsakų. ąsočiai, matyt, čia naudoti tik kaip stalo indai. Maži ąsotėliai taip pat galėjo būti naudojami liturginiams tikslais.

Juodosios keramikos bokalo (gėrimo indo) aptikta tik apatinė dalis (dugnas 7 cm skersmens), todėl visos indo formos neišmanoma nustatyti. Tokie juodosios keramikos indai buvo plačiai naudojami³².

Kultūrinuose Senųjų Trakų vienuolyno sluoksniuose aptikta ir aiškios kilmės importuotos keramikos. Tai akmens masės indai iš Vokietijos, Reino srities, ir balto molio keramika iš Lenkijos, Kelcų srities.

Senuosiuose Trakuose, kultūrinuose vienuolyno sluoksniuose, aptiktos penkios akmens masės keramikos šukės. Akmens masės indai – specifinė „vokiška“ keramika, pradėta gaminti nuo XIII a. pradžios („proto akmens masė“). XIV a. pradėta gaminti tikroji akmens masės keramika: plonasienė, degta 1200°C, glazūruota druskos glazūra. Šio laikotarpio pagrindinės akmens masės keramikos formos ąsočiai, ąsotėliai, gėrimo indai³³. Pilyje ir senovės gyvenvietėje akmens masės indų neaptikta. Senųjų Trakų vienuolyne surasti nedideli akmens masės keramikos fragmentai greičiausiai priklauso ąsočiams. Indai glazūruoti šviesiai ruda, ruda druskos glazūra. Akmens masės keramikos fragmentai aptikti XV–XVII a. I puse datuotiuose vienuolyno kultūrinuose sluoksniuose.

³¹ K. Sułkowski-Tuszyńska, *Technologia, asortyment i funkcja średniowiecznych naczyń ceramicznych używanych w klasztorze norbertanek w Strelnie*, woj. Bydgoskie, p. 135.

³² J. Kruppé, *Garncarstwo późnośredniowieczne w Polsce*, rys.70–11, 75–5, 6, 7.

³³ H-G. Stephan, *The development and production of medieval stoneware in Germany*, *Ceramics and Trade*, University of Sheffield, 1983, p. 95–119.

Balto molio gaminiai iš Ilžos, Lagovo ir kitų Lenkijos vietovių, dabar esančių Kelcų vaivadijoje, į Lietuvą patekdavo dideliais kiekiais. Tai liudija muitinių knygos, archeologiniai radiniai³⁴. Balto molio gaminiai – puodai, ąsočiai, lėkštės, keptuvės ir kt. XVI–XVII a. išplito didelėje teritorijoje (pasiekė Švediją, Ukrainą), buvo labai populiarūs tarp miestiečių. Ši keramika, tradiciškai vadinama „Kelcų keramika“, atpažįstama iš balto molio, ornamento (paprastai indo peteliai puošiami rateliniais ornamentu, sudarančiu tinklėlį, žvynelius, horizontaliomis lygiagrečiomis linijomis) ir profiliavimo. Senųjų Trakų vienuolyne aptikta tik 22 balto molio indų fragmentai, datuoti XVI a. pabaiga–XVII a. I puse. Smulkūs baltosios keramikos fragmentai rodo, jog Senųjų Trakų vienuolyne naudoti baltosios keramikos puodai, keptuvės ant kojelių, ąsočiai, gėrimo indeliai (bokalai?). Indai glazūruoti šviesiai žalia, gelsvai žalia, rusva glazūra. Akivaizdu, jog Senuosiuose Trakuose aptiktų balto molio indų formos nesiskyrė nuo tradicinių Kelcų gaminių³⁵.

Vietinės gamybos oksidacinėje aplinkoje gerai išdegtos raudono molio glazūruotos ir neglazūruotos keramikos Senųjų Trakų vienuolyne aptikta nuo XVI a. II pusės iš viso apie 100 fragmentų. Tai puodelių ir puodų, dubenų (25), keptuvių (3), lėkščių (3), ąsočio fragmentai. Atsižvelgiant į chronologiją, ši keramika dažnai vadinama naujųjų laikų keramika³⁶. Kultūriniame vienuolyno sluoksnyje, datuotiname XVII a. pradžia, ir viršutiniame griuvenų sluoksnyje aptikta žiestų – temptų iš vieno molio gabalo puodų šukių. Remiantis aptariamaisiais radiniais negalima nustatyti žiestos keramikos atsiradimo Senuosiuose Trakuose laiko, tačiau apskritai žiesta vietinės gamybos keramika yra siejama su naujųjų laikų keramikos atsiradimu.

Vienuolyne naudoti puodeliai (angos skersmuo 6 cm), maži puodai (angos skersmuo 12–14 cm) ir vidutinio dydžio puodai (angos skersmuo 15–17 cm). Dažniausiai žalia ir ruda neperšviečiama švino glazūra dengtas indų vidus ir viršutinė išorinė dalis. Puodai puošti keliomis horizontaliomis lygiagrečiomis linijomis petelių srityje (9 pav.). Aptikta neglazūruotų, žiestų, gerai išdegtų oksidacinėje aplinkoje puodų, kurių pakraštėlio profilis atitinka juodosios keramikos puodų profilį (10 pav.). Dubenų pakraštėliai ir vidus dažniausiai šiek tiek glazūruoti žalia, ruda glazūra, jų pakraštėliai kartais puošti šukutėmis įrėžta bangele (11 pav.). Naudoti maži (angos skersmuo 18 cm), dideli (angos skersmuo 24–26 cm) ir labai dideli (angos skersmuo 27–29 cm) dubenys. Žaliai glazūruotų lėkščių aptikti tik trys fragmentai. ąsočio rasta nedidelė šoninė šukė. Indas buvo puoštas šukutėmis įrėžtų bangelių eilėmis, storai dengtas žalia neperšviečiama glazūra. Iš negausių keptuvių frag-

---

³⁴ V. Mikaila, G. Vaitkevičius, Kai kurie duomenys apie importinę Kelcų keramiką Vilniuje, *Lietuvos istorijos metraštis*, 1983, Vilnius, 1984, p. 5–16.

³⁵ J. Kruppé, *Garncearstwo Warszawskie w wiekach XIV i XV*, p. 210–214; Н. І. Здановіч, А. А. Трусау, *Беларуская паліваная кераміка XI–XVIII стст.*, Мінск, 1993, с. 61, 107–109.

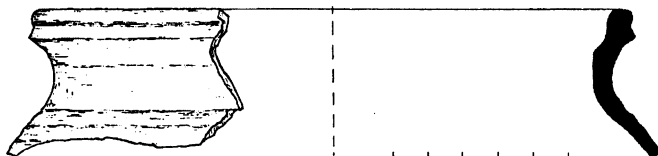
³⁶ M. Gajcwska, *Garncearstwo nowożytnie w Polsce. Stan i potrzeby badań, Prace i materiały muzeum archeologicznego i etnograficznego w Łodzi*, Seria Archeologiczna Nr. 36: 1989–1990, p. 159–169.

mentų galima spręsti, jog vienuolyne buvo naudojamos gilios žaliai glazūruotos keptuvės ant kojelių.

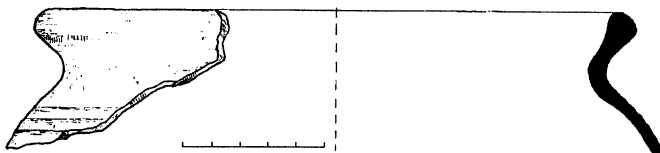
Glazūruoti indai pakeitė viduramžių redukcinę keramiką, tačiau Senųjų Trakų vienuolyne jie dar ir XVII a. I pusėje naudoti kartu. Juodoji keramika galėjo būti ankstesnių metų palikimas, tačiau ją, matyt,

ilgiau gamino aplinkinių miestelių amatininkai (glazūruotus indus gaminti buvo gana brangu). Juodąją keramiką kaimo amatininkai gamino ir XX amžiuje³⁷.

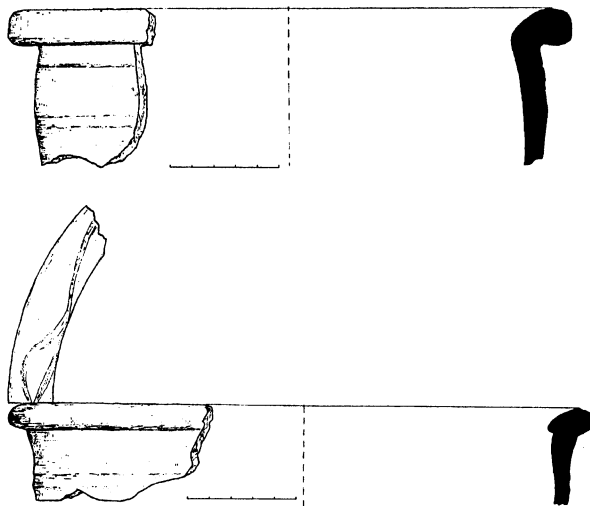
Senuosiuose Trakuose XIV–XVII a. I pusėje naudota vietinės gamybos ir atvežtinė keramika. Pilies, senovės gyvenvietės, vienuolyno gyventojai stengėsi įsigyti prabangesnių stalo indų, amatininkai – kopijuoti naujausias madas, miesto puodžių naujoves, o kai kurias perėmę naudodavo ilgiau nei miesto amatininkai (pvz., keramikos degimą redukcinėje aplinkoje). Tradicinė krašto keramika, į pilį ir vienuolyną patekdavusi iš aplinkinių kaimų, Senuosiuose Trakuose buvo vyraujanti visu aptariamuoju laikotarpiu. Vietiniai meistrai gamino įvairios kokybės, dydžių, profilių puodus – neįmanoma išskirti kokių nors standartinių grupių. Apžvelgus iki šiol aptiktus Senųjų

9 pav. Glazūruotas naujųjų laikų keramikos puodas

10 pav. Neglazūruotas naujųjų laikų keramikos puodas

11 pav. Naujųjų laikų dubenys

³⁷ Wł. Hołubowicz, *Gamcarstwo wejskie zachodnich terenów Białorusi*, p. 150; J. Kudirka, *min. veik.*, p. 61.

Trakų piliavietės ir senovės gyvenvietės radinius, akivaizdu, jog pilyje ir gyvenvietėje naudota ta pati vietinių meistrų gaminta keramika. Puošniausi indai buvo surasti pilyje. Senųjų Trakų keramika nuo to laikotarpio Lietuvos medinių pilių radinių skiriasi vietinės gamybos indų įvairove: čia aptikta ne tik puodų, bet ir dubenų, dubenėlių, ąsočių. Tai liudija apie Senųjų Trakų gyventojų žinias ir norą neatsilikti nuo to meto naujovių. Įdomu, jog prabangus balto molio ąsotis aptiktas gyvenvietėje, o pilyje – tik nevykęs ąsočio gamybos bandymas. Pilyje ir senovės gyvenvietėje kol kas neaptikta keramikos iš Vakarų Europos. Galbūt tolesni Senųjų Trakų pilies rūmų tyrinėjimai atskleis naujų submonarcho buities detalių. Senųjų Trakų benediktinų vienuolynas paprastų virimo puodų gaudavo iš aplinkinių kaimų, dalis tradicinės keramikos indų į vienuolyną pateko su maisto produktais kaip tara. Į vienuolyną patekdavo ir aplinkinių nedidelių miestų amatininkų gaminti puodai. Ši keramika nuo kaimo puodžių gaminių skyrėsi standartinėmis formomis ir puošyba, vienoda geresne kokybe, o nuo miesto meistrų gaminių – tradicinei krašto keramikai būdingu gamybos būdu. Senųjų Trakų vienuolyne, matyt, aptiktos dvi tokių puodų rūšys. Vietiniai meistrai pagal juodosios keramikos pavyzdį gamino dubenis. Juodosios keramikos, Kelcų, akmens masės, glazūruotų puodų vienuolynas naudojo nedaug, nes nebuvo poreikio. Tuo tarpu specialių virtuvės indų (dubenų), stalo indų (ąsočių, gėrimo indų, dubenėlių), kurių vietiniai meistrai negamino ar jų kokybė netenkino naudotojų, buvo nemažai perkama to meto amatų centruose – miestuose. Dalis jų buvo importiniai. Paaiškėjo, jog ir nedidelė Senųjų Trakų benediktinų vienuolyno bendruomenė naudojo daug ir įvairios paskirties molinių indų. Atvykę iš Lenkijos, benediktinai neužmiršo tuo metu buvusių stalo serviravimo, maisto gaminimo, valgymo tradicijų, kurių aplinkiniuose lietuviškuose kaimuose dar nebuvo. Matyt, šią indų įvairovę taip pat nulėmė vienuolyno specifika (labdaringa veikla, liturginiai tikslai ir kt., be to, jau vėlyvaisiais viduramžiais vienuolynams buvo rašomos specialios receptų knygos³⁸). Žinias apie Senųjų Trakų benediktinų naudotą keramiką turėtų papildyti ir patikslinti vienuolyno pastatų tyrinėjimai.

---

³⁸ J. M. van W i n t e r, *Mittelalterlich Kochkunst, Rotterdam papers II*, Rotterdam, 1975, p. 197–200.

Summary

JUSTINA POŠKIENĖ

POTTERY FROM THE CASTLE, THE SETTLEMENT AND THE MONASTERY OF BENEDICTINES OF SENIEJI TRAKAI (BEGINNING OF THE 14TH – FIRST HALF OF THE 17TH CENTURY)

This paper is concerned with ceramic material supplied by archaeological excavations in Senieji Trakai. The stone castle of Senieji Trakai was erected in the beginning and abandoned in the second half of the 14th century. It was the residential castle of the submonarch of the Grand Duchy of Lithuania. The settlement of the 14th century was situated south to the castle. The Grand Duke Vytautas donated the abandoned Senieji Trakai castle to the Benedictines of Tynick Monastery (Poland). In 1405 the Senieji Trakai Benedictines monastery was organised. The ceramic material found at Senieji Trakai originates from a period lasting from the beginning of the 14th till the first half of the 17th century.

Analysis of the ceramic material permits to discern two trends of production, i.e. vessels (coarse ware) produced by local potters for domestic use and vessels (black ware, stoneware (Germany), white clay Kielce (Poland) pottery, glazed pottery) produced by professional potters for a market. The first group of the material (“rural pottery”) is prevailing in Senieji Trakai. It consists of the 14th century material from the castle and the settlement and the majority of the 15th– 1st half of the 17th century material from the monastery. The ceramic mass of rural pottery was degraded by means of sand, coarse-grained crushed rock. The vessels were shaped by kneading, band or roller method. The majority of the 14th century pottery have the marks of turning on the first half of the vessel, the finish is careless. 10–15 per cent of pottery have no marks of turning. The majority of the 15–17th century vessels have the marks of turning on the whole surface, 20 per cent of the vessels have no marks of turning. 40–50 per cent of the vessels were decorated by wavy and parallel lines, notches. This kind of pottery usually was baked in non-controllable atmosphere and have a colour from reddish to grey. Pots make the majority of the locally produced vessels. Formally they may be divided into the three groups on the basis of rim profile (Fig. 1).

The ware made by professional potters (“urban pottery”) came to Senieji Trakai from the craft centres – towns. The urban potters adopted new techniques of manufacture, forms and decoration of pottery, followed the tastes of customers. The 14th century white clay jug from Kyiv district (Russia) may be attributed to this group of pottery (Fig. 4). The black ware vessels manufactured in town workshops – bowls, jugs, drinking vessels, pots – appeared in Senieji Trakai monastery in the 15th century (Fig. 5–8). The majority of the blackware vessels belonged to the tableware. Some of the vessels were brought from abroad (Germany?). Black ware vessels were used in Senieji Trakai up till the first half of the 17th century. Stoneware jugs were used in the monastery, too. White clay Kielce pottery and red clay glazed pottery appeared in the monastery in the second half of the 16th century (Fig. 9–11). The analysis of this group of ceramics permits to draw a conclusion, that Benedictines used locally made pottery mostly for the needs of kitchen. Tableware and special kitchenware (bowls) were purchased in a comparatively big quantities in craft centres of Lithuania and abroad.

Analysis of the material permits to identify vessels made by local potters according to the urban ware (Fig. 2, 3). Some of these pots were manufactured at workshops of small towns in the neighbourhood. Urban pottery influenced tastes and knowledge of the rural potters.